

İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRİN YENİDƏNQURMA VƏ BƏRPASINDA ÖLKƏNİN İQTİSADI DİPLOMATİYASININ ROLU: AZƏRBAYCAN TİMSALINDA

Aqil MƏMMƏDOV
aqil.arifoglu@gmail.com

UNEC, dosent
Bakı, Azərbaycan

Xülasə. Bu məqalədə Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının meyarlarını müəyyənləşdirmək və ümumi problemin inkişafına nəzər yetirmək üçün dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin mahiyyətini anlamaq məqsədilə Funksionalizm nəzəriyyəsi və onun davamı xarakterli Neofunksionalizm nəzəriyyəsinə diqqət yetirilmişdir. Bu məqalə sosial elmlərdə “analitik-izahedici” metodologiyanın sərhədləri çərçivəsində qiymətləndirilməkdədir. Məqalədə istifadə edilən metod intizamlı konfigurasiya nümunəsidir (disciplined configurative case study). Bu metodun məqsədi müvafiq nəzəriyyəni təsdiqləyərkən araşdırılan nəzəriyyə-təsdiqlə işi (theory-confirming) təhlil etməkdir. İntizamdan götürülmüş ideyalar və ya mövcud nəzəriyyəyə töhfə vermək üçün orijinal töhfələr elmi qanun kimi ümumiləşdirmələrə idioqrafik (idiographic) çatmaq məqsədi daşıyır. Bu tədqiqatın orijinal dəyəri ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın iqtisadi siyasətini və işğaldan azad edilmiş ərazilərin əhəmiyyətini sırf elmi prizmadan yanaşaraq izah edəcəkdir.

Açar sözlər: iqtisadi, funksional, neofunksional, işğaldan azad edilmiş, yenidənqurma, Qarabağ

THE ROLE OF COUNTRY'S ECONOMIC DIPLOMACY IN RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT OF LIBERATED TERRITORIES

Agil MAMMADOV

Abstract. In this article, attention is given to the Functionalism theory and its extension, the characterful Neo-Functionalism theory, with the purpose of understanding the nature of the state's socio-economic policy to determine the criteria for the socio-economic development of the Republic of Azerbaijan and to address the overall problem of development. The article is evaluated within the framework of the "analytical-explanatory" methodology in the social sciences. The methodology used in the article is a "disciplined configurative case study." The aim of this method is to analyze the "theory-confirming" task while confirming the relevant theory. It does not seek to generalize original gifts as scientific laws or present ideas derived from order as idiosyncratic to existing theories. The original value of this research lies in its objective to explain Azerbaijan's economic policy and the significance of the post-liberation territories solely from a scientific perspective.

Keywords: economic, functional, neofunctionalism, liberated, reconstruction, Karabakh

РОЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ СТРАНЫ В РЕКОНСТРУКЦИИ И ВОССТАНОВЛЕНИИ ОСВОБОЖДЕННЫХ ОТ ОККУПАЦИИ ТЕРРИТОРИЙ: ПРИМЕР АЗЕРБАЙДЖАНА

Агиль МАМЕДОВ

Аннотация. Данная статья посвящена теории Функционализма и ее продолжению в теории Нео-функционализма с целью понимания сущности экономико-социальной политики государства для определения критериев социально-экономического развития Азербайджанской Республики и рассмотрения общей проблемы развития. Данная статья оценивается в социальных науках в рамках границ

«аналитически-объяснительной» методологии. Метод, используемый в статье, называется «дисциплинированное конфигуративное исследование» (disciplined configurative case study). Целью данного метода является анализ исследуемой работы при подтверждении соответствующей теории. Идеи, взятые из дисциплины, или оригинальные вклады, предназначенные для внесения вклада в существующую теорию, не стремятся достичь идиографических обобщений как научный закон. Оригинальная ценность данного исследования заключается в том, что оно объясняет экономическую политику Азербайджана и важность освобожденных от оккупации территорий чисто с научной точки зрения.

Ключевые слова: экономическая дипломатия, восстановление и реконструкция, теория функционализма, социально-экономическое развитие, реконструкция, Карабах

Giriş

Beynəlxalq Münasibətlərin elm kimi formalaşması prosesindən başlayaraq qarşısında duran əsas məsələ müharibəni önləmək, sülhü təşviq etmək və qorumaqdır. Bütün nəzəriyyələr bu mənada fərqli yanaşmalar ortaya qoyaraq beynəlxalq siyasəti açıqlamağa çalışır. Bu yazı beynəlxalq münasibətlərin klassik nəzəriyyələri çərçivəsində bir dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin tədqiq edilməsi və məsələyə elmi yanaşmanı əsaslı formada ortaya qoymağı hədəfləməkdədir. Eyni zamanda, Azərbaycanın qarşısında duran bir çox məsələlərin həll edilməsində məsələlərə nəzəri yanaşmanı əsas alaraq, praktik problemlərə fokuslanmağa kömək edəcəkdir. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına təkan verməsi ilə bir çox problemlərin həllinə də töhfə verə biləcəkdir. Regionda sülhün təmin edilməsi və hər iki xalqın, xüsusilə ölkəmizin daha da ciddi formada ehtiyaclarını qarşılayacaq, maddi rifahını təmin edə biləcək funksional yanaşmalara ehtiyac özünü biruzə verməkdədir.

1. Funksional nəzəriyyənin əhəmiyyəti

Funksional nəzəriyyələr bir qayda olaraq integrasiya proseslərinin vacibliyini ortaya qoyaraq, regional əməkdaşlıq imkanlarını maksimum səviyyədə ortaya çıxartmağı hədəfləməkdədir (Viotti, 2016).

Nəzəriyyənin ilkin mərhələsi funksionalizm olaraq ortaya çıxsada, sonrakı mərhələdə daha da inkişaf etdirilərək neofunksional nəzəriyyə kimi elmi ədəbiyyatlarda özünəməxsus yer tutmuşdur. Müasir dünyada inkişaf etmiş ölkələrin praktik olaraq istinad etdiyi funksional nəzəriyyələrin prinsipləri bir çox nəzəriyyələrdən əsaslı formada fərqlənməkdədir (David, 2002).

İnsan ehtiyaclarının prioritetləri əsasında qurulmuş olan bu nəzəriyyələr, dövlətlərin eyni zamanda sıx əməkdaşlıq etməsi üçün əsaslı formada zəmin hazırlamaqdadır. Dövlətlərin bir-biri ilə əməkdaşlığa söykənən fəaliyyətləri eyni zamanda qarşılıqlı asılılıq üçün münbit şəraitin əsasını da qoymuş olacaqdır. Bu addım dövlətlərarası münasibətlərin asılılıqdan qarşılıqlı asılılığa keçidi, əməkdaşlıq imkanları üçün yeni bir mərhələnin əsasını qoymuş olmaqla yanaşı, dövlətlərin bir-biri ilə müharibə etmə potensialını məhdudlaşdıraraq, sülh şəraitini də təşviq etmiş olacaqdır. Daha da konkret olaraq (Mihai, 2007):

- Neofunksiyonist nəzəriyyəyə görə, müəyyən bir sahədə başlayan integrasiya zamanla digər sahələrə təsir etməyə başlayacaq.

- İnsanların ehtiyacları və rifah səviyyələrini yüksəltmək üçün siyasi ideologiyaların deyil, teknokratik perspektivin ön planda olmasının vacibliyi qeyd edilir. Funksional nəzəriyyə özü özlüyündə bu prosesi “şaxələnmə” (ramification) olaraq təyin etməkdədir (Heywood, 2016).

- Neofunksionalizm isə “spill over” (yayılma) anlayışını inkişaf etdirmişdir. Spill over təsirini qısa olaraq qeyd etsek, beynəlxalq ticarətin artan inkişaf dinamikası dövlətlərin gündəmini daha çox məşğul edəcək və bununla dövlətlər siyasi olaraq bütünləşmə yolunda addımlarını atacaqlar. İqtisadi sahədə başlayan əməkdaşlıq imkanları, potensial olaraq siyasi sahədə də birləşmə yönündə təzyiqləri artırma biləcəkdir (Popoviciu, 2010).

Əməkdaşlığın daha çox sektorlara ayrılması ilə artan ixtisaslaşma əmsalı isə dövlətlərin investisiya etdikləri təşkilatların vasitələri ilə daha məhsuldar olmasına imkan verəcəkdir. Digər tərəfdən bütün bu əməkdaşlıq zəncirlərinin faydalılığını konkret olaraq görəcək olan milli-

dövlət və cəmiyyətlər də, bu integrasiyaya mərkəzli yeni bir imic ilə sülhü sağlamlaşdıracaqlar (Haas, 1972).

1) Bir sistem olaraq cəmiyyət (və ya mədəniyyət) bir-biri ilə əlaqəli, qarşılıqlı əlaqədə olan və bir-birindən asılı olan hissələrdən (məsələn, institutlar, qruplar, rollar, birliklər, təşkilatlar) ibarətdir.

2) Hər bir hissə öz funksiyasını yerinə yetirir, bütün cəmiyyətə (orkulturaya) öz töhfəsini verir və həmçinin digər hissələrlə əlaqədə fəaliyyət göstərir.

3) Bir hissənin dəyişməsi digər hissələrin dəyişməsinə səbəb olur və ya ən azı digər hissələrin fəaliyyətinə təsir göstərir, çünki bütün hissələr bir-biri ilə sıx bağlıdır (Anthony, 2019).

2. Qarabağ bölgəsində neofunksional əməkdaşlıq imkanları

Bu mənada, nəzəriyyədə qeyd edilmiş prinsipləri nəzərə alaraq Qarabağ bölgəsinin iqtisadi potensialının kifayət qədər olması səbəbi ilə regionda münasibətlərin inkişafı üçün yeni bir mərhələnin başlama biləcəyini ifadə etmək mümkündür.

Konkret olaraq qeyd etsək, Qarabağ və ətraf regionlarda müxtəlif enerji o cümlədən hidroenerji mənbələrindən istifadə üçün çox böyük potensial olduğunu ifadə edə bilərik. Bu potensial neofunksional nəzəriyyələrin üzərində xüsusilə durduğu fərqli sektorların inkişafı üçün əsas rol oynadığını ifadə etmək mümkündür.

Ölkənin sənayesi və kənd təsərrüfatı üçün regionun əhəmiyyətini daha da rahat formada anlamaq mümkündür. Bu sahədə regionda olan enerji təməlli qarşılıqlı asılılıq siyasətini şəxələndirərək, region dövlətləri ilə sənaye, kənd təsərrüfatı kimi cəmiyyətin əsas ehtiyaclarını ödədiyi məsələlərdə də əməkdaşlıq fərsətlərini ortaya çıxarır.

Vaxtilə Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş ərazilər işğaldan əvvəl Azərbaycanda istehsal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının 35 – 40 %-ə qədərini təmin edirdi. Ermənistanın işğal nəzarəti altında bu zona Ermənistan üçün səmərəsiz olub. Təkcə Qarabağ ərazisində 250 min hektardan çox məhsuldar torpaqların olmasına baxmayaraq, bu ərazilərin cəmi 7 %-i istifadə edilmişdir. Hazırda Azərbaycan işğaldan azad edilmiş torpaqlarda üzümçülük, tütünçülük, pambıqçılıq, baramaçılıq, meyvə-tərəvəz, bostançılıq və heyvandarlığın inkişafı üçün böyük potensiala sahibdir.

2.1. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə kənd təsərrüfatı

Eyni zamanda burada emal və ərzaq sənayesinin inkişafı potensialı var. Azərbaycan ərazilərinin işğaldan azad edilməsi həm də ölkəmizdə ərzaq təhlükəsizliyinin təmininə ciddi töhfə verəcək. Xüsusən də heyvandarlıq məhsulları ilə özünütəminatmə səviyyəsi yaxşılaşacaq. Hazırda ölkəmizdə özünütəminatmə səviyyəsi ət və ət məhsulları üzrə 82,5 %, süd və süd məhsulları üzrə 86,2 %-dir. Proqnozumuza görə, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə təsərrüfat fəaliyyəti bərpa ediləndən sonra bu məhsullarla daxili tələbatı təmin edə biləcək (Sadıqov, 2020).

2.2. İşğaldan azad edilmiş ərazilərimizin zəngin su ehtiyatları

Su ehtiyatlarının 72,7 %-i ölkə xaricində formalaşan Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdəki su resurslarına çıxışı əhəmiyyətlidir. Bu ehtiyatlardan həm içməli su, həm

meliorasiya, həm də elektrik enerjisi istehsalı üçün istifadə ediləcək. Azərbaycan su ehtiyatlarını səmərəli idarə etməklə həm Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı hidro müharibəyə son qoyacaq, həm də Ermənistanın özünə də nəzarət imkanı qazanacaq (Sadıqov, 2020).

2.3. Turizm sektoru

Qarabağın regionun Kiçik Qafqaz dağlarında yerləşməsi, xüsusi potensial coğrafi mövqeyə sahib olması turizm potensialının əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etdirilməsinə təkan ola bilər. Əslində Qarabağ regionun turizm potensialından əldə olunan gəlir ümumi ölkənin turizm potensialından əldə olunan gəlirdən çox ola bilər. Bunun üçün tarixi yerlərin, eləcə də regionun təbiəti və ekoloji potensialı bərpa olunmalı, beynəlxalq turizm təşkilatlarının müəyyənləşdirdiyi hədəflər tətbiq olunaraq modern turizm şəraiti formalaşdırılmalıdır. Regionda müxtəlif müalicə əhəmiyyətli resursların olması eyni zamanda tibbi turizmin də inkişafına dəstək olacaqdır (Sadıqov, 2020).

İqtisadiyyatın əsası üçün ehtiyac olan əsas faydalı qazıntıların Qarabağ bölgəsində yer alması, burada nəinki daxili tələbatın ödənilməsi, eyni zamanda regionda olan digər dövlətlərlə konkret sahələrdə əməkdaşlıq üçün əsas mənbə rolunu oynaya biləcəkdir.

Bununla yanaşı, Qarabağ regionu nəinki turizm sahəsi üçün yeni fürsətlər ortaya çıxarır, eyni zamanda alternativ turizmin inkişafı üçün də potensialı yetəri qədər olan bölgələrimizdən biri hesab olunmaqdadır.

Qarabağ bölgəsində inkişafı daha da səmərəli formada təşkil etmək üçün texniki sahələrdə ixtisaslaşmış olan beynəlxalq təşkilatların da köməyindən yararlanaraq, regionun iqtisadi inkişafını daha da effektiv formada etmək mümkün ola biləcəkdir. Eyni zamanda, iqtisadiyyatın şaxələnməsi və fərqli sahələrdə yayılması üçün funksional nəzəriyyələrin qeyd etdiyi prinsipləri yerinə yetirmək mümkün olacaqdır.

Bütün bu sadalananlar ilə birlikdə, Qarabağ bölgəsinin Azərbaycanın istər iqtisadi, istərsə də siyasi həyatında nə qədər önəmli rol oynadığını da bariz şəkildə ifadə edə bilərik.

Qarabağ regionunda bir çox sahələrin inkişafı üçün hər biri ayrı-ayrılıqda tədqiqatı aparılmış və yeni texnoloji prinsipləri qəbul edərək bir çox tədqiqatlar aparılmalı olan məsələləri qısa olaraq bu formada ifadə etmək mümkündür. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi bu mövzular qeyd olunacaq mütəxəssislərin xüsusi tədqiqatlarına ehtiyac duymaqdadır. Bu sahələr:

- *Qarabağda turizmin bir çox sahələrinin inkişaf etdirilməsi probleminə funksional baxış;*
- *İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə ticarət və lojistika mərkəzlərinin qurulmasında Zəngəzur dəhlizinin mövqeyi;*
- *İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə aqrar sahənin inkişaf perspektivləri;*
- *Qarabağ iqtisadi rayonunda ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;*
- *Heyvandarlığın innovasiyalı formada inkişafı problemi;*
- *İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə əmək ehtiyatlarının səmərəli formada istifadə edilməsi problemi;*
- *İşğaldan azad edilmiş ərazilərində nəqliyyat sistemi və müasir tendensiyaların bu sahədə tətbiqi ilə ölkənin iqtisadi inkişafına təsirlərini araşdırma;*

• *Müasir rabitə sisteminin qurulması ilə işğaldan azad olunmuş ərazilərin mobilliyinin təmin edilə bilməsi.*

Yuxarıda sadalanan məsələlərin aktuallığı işğaldan azad edilmiş ərazilərin yenidən bərpası üçün Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran əsas məsələlər hesab olunmaqdadır. Bu sahələrin dərinlən təhlil edilərək tətbiq edilməsi Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi sahələrdə inkişafı üçün funksional sahələr olduğunu ifadə etmək mümkündür.

Nəticə

• Qarabağ bölgəsinin işğaldan azad edilməsi iqtisadiyyatın neftdən asılılığını ortadan qaldıracaq həmlələrin funksional formada yerinə yetirilməsi ilə qeyri-neft sektorunun inkişafına təkan verməklə, funksional nəzəriyyənin əsasən üzərində dayandığı şaxələnmə prosesi baş verməklə, işğaldan azad olunmuş ərazilərin əhəmiyyətini konkret olaraq ortaya qoyacaqdır.

• Maddi ehtiyacların ödənilə bilməsi ilə işğaldan azad edilmiş ərazilərin sosial bazası gücləndiriləbiləcək.

• Fərqli sektorların bütünləşməsini təmin edəcək yetəri qədər xammal bazasının mövcudluğu, bir çox sahədə asılılığı ortadan qaldıracaq.

• Azərbaycan sosial-iqtisadi siyasətində bir çox ünsürlərin birləşməsinə təkan verməklə, cəmiyyətin fərqli hissələrini bir araya gətirməklə, birləşdirici mövqeyə sahib olacaq.

• İşsizliyin ortadan qaldırılması kimi mühüm məsələlərin həllində funksional rola sahib olacaq.

• Bir sahədə başlayan inkişaf digər sahələrin də inkişafına təkan verməklə, nəzəriyyənin dəstəklədiyi prinsiplərin əhatə edilməsinə səbəb olacaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı

- Sadiqov, E., (2021), Vətən müharibəsindən sonra Qarabağ bölgəsinin Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatına təsiri, UNEC EKSPERT Jurnalı Mart.
- Alexandrescu M. (2007) David Mitrany: From Federalism to Functionalism, Transylvanian review i vol. Xvi, no. 1.
- Anthony, I. S., (2019) A Critique of Functionalism as A Theory of the Contemporary Nigerian Social System, Imo State University, Nigeria.
- Haas, E. (1972), "International Integration: The European and Universal Process", European Integration, M. Hodges (ed), Hammondsworth, Punguin Boks.
- Heywood, A (2016), Küresel Siyaset, İstanbul.
- David M., (2002), The Functional Approach to World Organization, International Affairs Volume 24, Issue 3.
- Popoviciu Adrian-Claudiu. (2010), David Mitrany and Functionalism, The Beginnings of Functionalism, Revista Romana de Geografie Politica, pp. 162-172, May.
- Viotti, P.R. (2016), International Relations Theory, Seventh Edition.